

Szelid Veronika

Veszélyes metaforák

Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója

Abstract

The way we talk about complex and abstract ideas is inherently metaphorical and therefore perspectivized. Not even scientific language is an exception to this. The present study provides a linguistic analysis of Mark Johnson's philosophical book, *Morality for Humans*, focusing on the two moral theories presented in the book (traditional and naturalized), based on five search terms. Johnson calls the morality of traditional ethics into question by assuming that, since it builds on absolute truths, it cannot provide adequate solutions to moral dilemmas. However, the postmodern approach offers an embodied conception of morality, and along with this, in Johnson's view, also the right solutions to moral issues. The present analysis uncovers and contrasts the persuasive strategies of the author of the book in the description of the two theories (with special regard to conceptual metaphors and categorization), and aims to reflect on the ways he persuades his readers about the validity of his own conception. More broadly, this research is interested in the persuasive (or even manipulative) power of metaphors in scientific discourse, which can easily become dangerous, inasmuch as it affects both the reader's conceptualization, and the writer's credibility.

Keywords: conceptual metaphor, persuasion, morality, scientific discourse, theory building, categorization

1 Bevezetés

„A sikeres politikusok azok, akiknek hiteles történeteik vannak, akik bevonhatnak minket a jelen drámájába azzal, hogy egyszerű kifejezésekkel elmagyarázzák, mi a jó és a rossz, és akik meggyőzhetnek bennünket arról, hogy jobbak, mint ellenfeleik”¹ – olvashatjuk Charteris-Black (2011: 2) nagy hatású politikusok beszédeinek metafora alapú elemzéséről szóló könyvének bevezető soraiban. A mondanivaló azonban nem csak a politikusokra és a politikára igaz: egy kis általánosítással élve úgy is fogalmazhatnánk, hogy minden ideológia vagy elmélet megalkotója, azon túl, hogy egy kérdéses témát új szemszögből kíván megvilágítani és benne új összefüggésekre rámutatni, meg akarja győzni a befogadót arról, hogy ez a perspektíva jobb, fontosabb, teljesebb, mint egy meghaladni kívánt másik, és ahhoz, hogy ez a vállalkozása sikeres legyen, mindezt hitelesen kell bemutatnia. Ez ugyanúgy igaz a politikai kommunikációban, mint a tudományos nyelvben, de tetten érhető az élet bármely más területén is, ahol a kommunikáció célja a meggyőzés (így természetesen a jelen írást is ennek figyelembe vételével célszerű elolvasni).

A meggyőzés egyik legfontosabb és legalapvetőbb eszköze a megfelelő metaforaválasztás (Charteris-Black 2011: 44). A metaforák diskuzusteremtő erejéről és a befogadó konceptuali-

¹ A tanulmányban lévő fordítások a szerzőtől származnak.

zációjára gyakorolt hatásáról számos kognitív nyelvészeti szempontú kutatás beszámol, elsősorban a politika és a politikatudomány témájában (pl. Charteris-Black 2004, 2009; Chilton 2003, El Refaie 2001; Lakoff 1996; Musolff 2004, 2012a, 2012b; Zinken 2003). A metaforák hatásosságát empirikus kutatások is igazolják. Thibodeau & Boroditsky (2011) kísérletei például rávilágítanak arra, hogy egy társadalmi probléma leírásában alkalmazott metafora nagyobb mértékben befolyásolja a befogadó konceptualizációját és problémamegoldását az adott helyzetben, mint az eredeti világnézete.

A metafora meggyőző és véleményformáló ereje ezért fontos etikai kérdéseket is felvet: egy sokak által hitelesnek megismert véleményvezérnek morális felelőssége van a szövegében alkalmazott metaforák kiválasztásában. Musolff (2012b) hangsúlyozza, hogy az antikvitástól kezdve napjainkig a metaforát egy erőteljes és egyben *veszélyes* trópusnak is tartották, amely ezért speciális figyelmet és kritikát követelt magának (lásd még Johnson 1981). Nerlich (2009: 201) felhívja a figyelmet, hogy a tudományok nyelve sem mentes a manipulációtól, és ez a veszély főként akkor fenyeget, ha a tudomány találkozik a politikával. Ha azonban a manipuláció valóban elsősorban a metaforák révén történik, akkor egy alapos metaforaelemzés segítségével fel is fedhető ez a probléma. Charteris-Black (2011: 44) szintén nyomatékosítja, hogy „a manipuláció mindig könnyebben azonosítható, ha az a metaforából fakad”.

Tanulmányom ebből a szempontból tekint korunk nagy hatású nyelvész-filozófusa és egyben a kognitív metaforaelmélet egyik megalapítója, Mark Johnson 2014-ben megjelent erkölcsfilozófiai könyvére, amelynek nyelvi elemzésére vállalkozik. *Morality for Humans* című könyvében a szerző egy posztmodern erkölcsszemléletet mutat be, az ún. *naturalizált elméletet* (“naturalized theory”), amelyet két másik teóriával összehasonlítva ismertet. A szintén posztmodern *erkölcsi relativizmus* csak néhány mondat erejéig kap említést a könyvben, viszont a szerző által *fundamentalistának* nevezett irányzat, amely nem egyetlen teória, hanem egymástól eltérő filozófiai és teológiai elméletek heterogén halmaza, végigkíséri a szöveget, és folytonos hivatkozási alapul szolgál a naturalizált elmélet bemutatásához. E homogénként kezelt fogalmi kategóriának két, a szerző által legtöbbször emlegetett tagja a kanti *tiszta ész* filozófiája, és az Istenre mint végső forrásra támaszkodó keresztény teológia erkölcsértelmezése.

Tanulmányom fő hipotézise az, hogy Johnson érvelésének és meggyőzési stratégiáinak egyik fontos eszköze a konceptuális metaforák a szerző céljának leginkább megfelelő alkalmazása, és ennek a célnak rendelődik alá a meghaladni kívánt elméletek objektív leírása. Más szóval, a szerző stratégiája a következő: metaforahasználatával először eltorzítja a korábbi elméleteket, hogy ezzel megteremtse a háttérét saját teóriája felépítéséhez. Ha ez a hipotézis beigazolódik, akkor a kutatás fényt vethet arra, hogy a metafora perspektivizáló ereje alól a (humán) tudományok sem jelentenek kivételt, vagyis egy elmélet felépítése még egy tudományos műben sem szükségszerűen objektív folyamat.

Ehhez az általános feltevéshez kapcsolódnak további, specifikusabb hipotéziseim:

(a) Egy elmélet leírását nemcsak egy nem megfelelően kiválasztott metafora perspektivizáló ereje torzíthatja, hanem egy metafora vagy metaforacsoport *hiánya* is. Feltételezésem szerint a tradicionális elméletek leírásában Johnson kevés figyelmet fordít az ERŐDINAMIKA képi sémán alapuló, Lakoff (1996) által MORÁLIS ERŐNEK hívott metaforára. Ez azért különösen fontos, mert Lakoff leírása szerint a konzervatív erkölcsszemlélet lényege ezen a metaforán keresztül ragadható meg legjobban, és ennek megfelelően jogosan várnánk azt, hogy ez a könyvben ismertett hagyományos erkölcsszemléletek bemutatásának gerincéül szolgáljon.

(b) Az előző hipotézissel összhangban, feltételezésem szerint, a tradicionális erkölcselméletek a perspektivizált és erősen sematizált leírás következtében elveszítik dinamikájukat, így az őket felépítő metaforikus forrástartományok döntő többségükben a 'merevség', 'rugalmatlanság' fogalomköréhez kapcsolhatóak. Ezáltal ezek az elméletek egy olyan modell képviselőivé válnak, amely a folyamatosan változó világ támasztotta elvárásoknak nem képes megfelelni.

Ha az (a) és (b) hipotézis beigazolódnak, akkor felmerül a kérdés, hogy vajon miért volt szűkebbé Johnsonnak ezekre a stratégiákra. Ezzel kapcsolatos a következő feltételezésem:

(c) A fenti két stratégia alkalmazásával a szerző célja feltehetően az, hogy az eltorzított elmélet ellenpontként szolgáljon a naturalizált etika leírásához. A szerző új elméletének leírásában ezért, feltételezésem szerint, nagy hangsúly esik az ERŐDINAMIKA metaforáira, valamint más, a 'rugalmasság', 'vitalitás' tartalmakhoz kapcsolódó forrástartományokra. Ezáltal a pártfogolt elmélet vonzóbbá és életszerűbbé válik, valamint a szerző stílusa is élénkebbé tehető.

(d) A konceptuális metaforák erejének kiaknázásán túl, feltételezésem szerint, a kategória-elméletek kommunikációs célnak megfelelő alkalmazása is fontos szerepet kap a meggyőzési stratégiák között. Hipotézisem szerint a kategóriaértelmezés kettős mérce alapján történik a szövegben – a klasszikus kategorizációt, amelyet a szerző a hagyományos elméletek felépítésében kifogásol, ő maga is alkalmazza a naturalizált elmélet leírásában ott, ahol érvelése azt megkívánja.

Elemzésemben a Lakoff & Johnson (1980) közös munkájának köszönhetően létrejött kognitív metaforaelmélet módszereit hívom segítségül az elméletek dekonstruálásához. Más szóval, a szerző (c) hipotézisben megfogalmazott feltételezett stratégiájához hasonlóan én is a megérteni kívánt gondolatmenet szerzőjének logikájához szabom kutatásom módszertanának eszköztárát. Tanulmányom célja többértű:

(1) Egyrészt az ERKÖLCS metaforikus értelmezési kereteinek feltárására törekszik egy nagy hatású mai filozófus könyvének nyelvezete és a szövegében szereplő két elmélet leírása alapján. Azokat a konceptuális eszközöket (elsősorban a konceptuális metaforákat és a kategorizációs eszközöket) célozza meg differenciáltan számba venni, amelyek felhasználásával Johnson a fent említett elméleteket bemutatja.

(2) Továbbá, mivel a könyv alapvetően egy új erkölcselmélet megteremtéséről szól, tanulmányom ezért tágabb értelemben a metaforák tudományos diskurzusban betöltött szerepének kutatásával foglalkozik, és arra kíváncsi, miből származhat az itt tetten érhető meggyőző erejük.

(3) Az előzőekkel összefüggésben pedig a dolgozat a tudományos nyelvben használt metaforák alkalmazásának etikai kérdéseire is hozzá kíván szólni, felhívva a figyelmet a metaforák használatának veszélyeire, a bennük rejlő manipulációs kapacitásra. A dolgozat lényeges megállapításai közé tartozik, hogy bizonyos metaforák, metaforikus csoportok kihagyása egy elmélet leírásából éppúgy torzíthat egy bemutatott elméletet, mint egy nem megfelelő metafora alkalmazása.

Kutatásomban egy jól körülhatárolt, de viszonylag sok elemből álló korpusz, egyetlen szerző egy kiválasztott, a témában jelentősnek számító műve alapján vizsgálom meg a konceptuális folyamatokat, különös tekintettel a metaforákra. E módszer előnye, hogy mivel a mű nyelvezetét elemző kutató a könyvet előzetesen elolvasta, már az elemzés megkezdése előtt ismeri a szerző által megfogalmazott gondolatokat, ami hozzásegíti a megfelelő hívószavak felismeréséhez és alkalmazásához a kutatásban. A kutató egymással párhuzamosan két perspektívából tekint a könyvre: holisztikusan, egy teljes, koherens alkotásként, amelynek fogalomhasználatát és a szerző által direkt módon közölt mondanivalóját megismerte, illetve nyelvi adattárként,

amely alapján a kérdéses fogalom szerző által indirekt módon közölt dimenzióit kívánja megérteni és azokat egy alulról felfelé történő kutatási módszerrel feltárni.

A dolgozat az alábbi komponensekből épül fel. A bevezetést követően a 2. fejezet a metafora tudományos diskurzusban betöltött szerepének kérdését járja körül (2.1. fejezet), majd szűkebben az ERKÖLCS konzervatív és liberális felfogásának legfontosabb metaforáit veszi számba (2.2. fejezet). A 3. fejezet röviden bemutatja Johnson elemzett könyvét, valamint részletesen beszámol a kutatás módszeréről. A vizsgálat eredményeinek ismertetésére a 4. és 5. fejezet vállalkozik: a 4. fejezetben a metaforaelemzés részletes bemutatására kerül sor, az 5. fejezetben pedig röviden szó esik az egyéb meggyőzőési stratégiákról és etikai kérdésekről is. A dolgozatot a kutatás tanulságait összegző konklúzió zárja.

2 Metafora a tudományos diskurzusban

2.1 Általános áttekintés

A metafora mint az emberi gondolkodás alapvető konceptuális eszköze a tudományos elméletek felépítésében, a tudományos diskurzusban is meghatározó szerepet tölt be. Bár ezt a szerepet a nyelvtudomány történetében az évszázadok során eltérően ítélték meg,² a Lakoff & Johnson (1980) neve által fémjelzett kognitív szemléletű metaforakutatás rávilágított arra, hogy a metaforák az emberi nyelv természetes, a nyelvhasználók által gyakran öntudatlanul használt részei, ezért a nyelvhasználat bármely területén, így a tudományos nyelvben is megkerülhetetlenek.

Az elmúlt évtizedek során a tudományos nyelv metaforái, azok használata és fejlődése egyre nagyobb érdeklődésre tartanak számot a kognitív nyelvészek körében. Ide tartozik Lakoff elemzése az amerikai republikánusok és demokraták erkölcsszemléletéről (1996), Musolff BODY POLITIC metaforája (2012a), a diskurzusmetafora fogalma (pl. Zinken et al. 2008), valamint Polzenhagen (2012) kutatása a 19. századi nyelvelméletek metaforáiról. A tudományos nyelvben megjelenő metaforikus nyelvezet funkciójának és érvényességének kérdéséről a természet-tudományok nyelvvel és kommunikációjával kapcsolatban különösen sok kutatás született, talán mert ott vetődött fel legélesebben a kérdés, hogy a félreértéseknek is teret adó metaforikus terminológia és érvelési mód mennyire állja meg a helyét egy szigorú logikán alapuló és arra törekvő rendszerben (pl. Frezza 2016; Bleakley 2017; Nerlich et al. 2009).

Ezek a kognitív nyelvészeti szemléletű tanulmányok rávilágítanak arra, hogy a metaforáknak a retorikai funkción túl milyen alapvető részük van a jelentésalkotásban, és milyen lényeges mértékben befolyásolják az olvasó értelmezését. Musolff (2012b: 303) kiemeli a trópus óriási argumentatív erejét, amelyet a metaforahasználók a politikai és társadalmi kérdésekkel kapcsolatos érveléseikben bőségesen kiaknázhathatnak. A NEMZET EMBERI TEST metafora diskurzusban betöltött szerepének értelmezésekor érzékelteti, hogy mennyire megkönnyíti az érvelést egy metafora alkalmazása: „a metaforahasználónak ahelyett, hogy fáradságosan bizonyítékokat kellene keresnie mondanivalója alátámasztásához, amelyek aztán kritikus tesztelések és támadá-

² A vélemények a metafora káros, a tudományos nyelv szigorú egyértelműségét veszélybe sodró nyelvi jelenségként értelmező felfogásától a pozitív, a tudományos vizsgálat tárgyát jól megvilágító, heurisztikus és stilisztikai értékét kiemelő megközelítésig terjedtek (erről bővebben lásd pl. Polzenhagen 2012: 114–115; Frezza 2016).

Szelid Veronika:
Veszélyes metaforák.
Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

sok keresztüzébe kerülhetnek”, mindössze az olvasó ösztönzése a feladata, hogy a forrástartományról alkotott tudása révén hozzáférést nyerjen egy összetett absztrakt tartományhoz.

A metaforák diskurzusteremtő erejének kérdését empirikus kutatások is igazolják. Thibodeau & Boroditsky (2011) vizsgálata például arra irányult, hogy eltérő metaforák alkalmazása egy bűncselekményekkel kapcsolatos problémaleírásban miként befolyásolja az olvasók problémamegoldási javaslatait (A BŰNCSELEKMÉNY VÍRUS/VADÁLLAT). Öt kísérlet eredményeképpen megállapították, hogy az esetleírásban akárcsak egyetlen kidolgozatlan, egy szóval bemutatott metafora is erőteljes hatással van a konceptualizálók problémamegoldási javaslataira, valamint arra, hogyan gyűjtenek információt döntéseik meghozatalához. Figyelemre méltó, hogy a kísérletek eredményei arra is fényt derítettek, hogy a metaforikus keretek által generált véleménykülönbségek nagyobbak voltak, mint a demokraták és a republikánusok, illetve a férfiak és a nők véleménye közötti eltérések.

A fentiek egybevágnak Charteris-Black (2011: 44) megfigyelésével, amely szerint a metaforának azért van olyan erőteljes kognitív és affektív hatása, illetve azért tud olyan nagy mértékben hozzájárulni a meggyőzés sikerességéhez, mert alapvetően tudatalatti, nonverbális forrásokra épül, és csak később verbalizálódik. Megfigyelése szerint ennek köszönhetik a metaforák eredendően meggyőző erejüket. A másik oldalon viszont a konceptuális metaforáknak éppen a rejtettsége az, ami *veszélyes* is lehet (Musolff 2012b), és ami etikai problémákat okozhat. Nem szabad megfeledkeznünk arról a felelősségről, amelyet egy tudósna vagy tágabban egy metafora alkalmazójának kell vállalnia, amikor a metafora segítségével *tudatosan* keretezi a valóságot egy bizonyos perspektívából. Nerlich (2009: 201) ezzel kapcsolatban így fogalmaz:

Ideális esetben a tudomány őszinte és átlátható módon épül fel. Emellett ideális esetben a tudományos kommunikációnak is a lehető legátláthatóbbnak és legőszintébbnek kell lennie. De ezt az ideális állapotot veszélyezteti, amint a tudomány kapcsolatba kerül a politikával [...].

Dolgozatom, amely egy tudományos mű érveléseinek nyelvezetét vizsgálja meg elsősorban a metaforák elemzése révén, a fenti diskurzusba kíván bekapcsolódni. A vizsgált szöveg különlegességét növeli, hogy szerzője, Mark Johnson, a könyvében szereplő erkölcselméleteket kétös szemszögből, egy filozófus és egy kognitív nyelvész szemszögéből ismerteti, leírásába metanyelvi szintű konceptuális metaforákat, illetve kategorizációelméleteket is beiktatva. Ez lehetőséget ad a szándékolt és a tudattalan metaforák együttes vizsgálatára. További érdekessége a kötetnek, hogy írja az egyik, évszázadokra visszatekintő erkölcsértelmezést erkölcstelennek nevezi, amely a részletes nyelvi vizsgálat eredményeit figyelembe véve tudományetikai kérdéseket is felvet.

2.2 *A konzervatív és a liberális erkölcs metaforái*

Ebben az alfejezetben röviden bemutatom Lakoff (1996) elméletét a konzervatív és liberális erkölcsfelfogás metaforáiról. Mivel kutatásom elsősorban a konzervatív és posztmodern erkölcselméletek metaforáiról szól, Lakoff megállapításai fontos kiindulópontot jelentenek elemzéseimhez.

Lakoff *Moral Politics* című művében az ERKÖLCS absztrakt fogalmát testi tapasztalatokra vezeti vissza. Kulcsfontosságú szerepet kap a CSALÁD fogalma is: a szerző leírása szerint a család típusa határozza meg moralitásfelfogásunkat. Ennek alapján kétfajta ideális erkölcsmodellt lehet felállítani: a zsidó-keresztény konzervatív erkölcsmodell a SZIGORÚ APA (“STRICT

Szelid Veronika:
 Veszélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

FATHER”), a liberális erkölcsmodell pedig a GONDOSKODÓ SZÜLŐ (“NURTURANT PARENT”) családfelfogás alapján konceptualizálódik (1996: 65–140). Mindkét modell ideális, és csak hangsúlyaiban térnek el egymástól, ez azonban nagy fokú látásmódbeli különbségeket eredményez.

A SZIGORÚ APÁNAK nevezett erkölcsfelfogás lényege az, hogy az emberre sok veszély leselkedik a világban, ezeket a veszélyeket, kísértéseket pedig le kell tudnunk győzni. A felülemelkedés csak szigorú önneveléssel és önkontrollal lehetséges. Az erkölcsös egyénnek szigorúnak kell lennie önmagával szemben, éppen úgy kell viselkednie, mint ahogyan egy szigorú apa viszonyul a gyermekeihez. Ennek az erkölcsfelfogásnak központi metaforája AZ ERKÖLCS ERŐ, amely a következő komponensekből épül fel: A JÓ FENT, A ROSSZ LENT, A BŰN ELKÖVETÉSE ESÉS, A GONOSZ ERŐ, A MORÁLIS ÉN ERŐ.

A Lakoff által GONDOSKODÓ SZÜLŐnek hívott, a liberális gondolkodás alapjául szolgáló erkölcsszemlélet a fentiekhez képest máshová helyezi a hangsúlyt. Ebben a modellben a szigorúság helyett az elfogadás és a gondoskodás neveli a gyerekeket az erkölcsös életre, a hatalmi hierarchikus viszonyok helyett pedig a kétirányú kommunikáció jellemzi a szülő és a gyermekek kapcsolatát. Metaforikus szinten ilyen kapcsolatban áll egymással a morális én és a vágyai által vezérelt én is. E felfogás fő metaforája AZ ERKÖLCS (ÖN)GONDOSKODÁS/JÓLLÉT, amely a következő komponensekből épül fel: A MORÁLIS ÉN GONDOSKODÓ SZÜLŐ, A RÁSZORULÓ EMBER / A MORÁLIS DILEMMÁBAN LÉVŐ ÉN GONDOSKODÁSRA SZORULÓ GYERMEK, A MORÁLIS CSELEKEDET GONDOSKODÁS, valamint AZ ERKÖLCS NÖVEKEDÉS metafora. Ez utóbbi a következő leképeződésekből áll: A MORALITÁS SZINTJE FIZIKAI MAGASSÁG, A MORÁLIS NÖVEKEDÉS FIZIKAI NÖVEKEDÉS.

3 Szövegtörzset, adatgyűjtés és kutatási módszerek

3.1 Mark Johnson (2014): *Morality for Humans: Ethical Understanding from the Perspective of Cognitive Science*

Johnson 2014-es könyvének vizsgálata különösen releváns feladat kognitív nyelvészeti szempontból. Már az alcíme is arra utal, hogy a szerző *a kognitív tudományok szemszögéből* veszi vizsgálat alá az ERKÖLCSI SZEMÉLYISÉG fogalmát és világít rá akár az évszázadok vagy évezredek óta fennálló, akár a korunkban született, posztmodern erkölcselméletek hiányosságaira. Emellett pedig kísérletet tesz arra, hogy egy olyan elméletet hozzon létre, amely a kognitív tudományok alapelveinek minden szempontból megfelel.

Johnson a kognitív szemantikai kutatásoknak elsősorban két fontos eredményét alkalmazza érveléséhez: a nyelvi kategóriák prototipikus elrendeződésének elméletét (Wittgenstein 1953; Lakoff 1987; Gibbs 2006), valamint a kognitív metaforaelméletet (pl. Lakoff & Johnson 1980). A metaforák magyarázó erejének a szerző nagy hasznát veszi a könyvében vitatott és pártfogolt elméletek felállításakor.

Érvelésében Johnson a korábbi elméleteket két csoportra osztja: az általa *fundamentalistának* hívott tradicionális elméletek csoportjára – amelynek Johnson által legtöbbször emlegetett tagjai a kanti filozófiát követő és a teológiai perspektívából megalkotott elméletek lennének – és a posztmodern *relativista* elméletek csoportjára. A szerző mindegyik megközelítés mellé egy konceptuális metaforát rendel (2014: 193–196), amelynek segítségével – álláspontja szerint – az elmélet lényege megragadható. Ennek megfelelően az ún. *fundamentalista* elméletek cso-

Szelid Veronika:
 Vesélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

portjának lényegét Johnson szerint AZ ERKÖLCSI OKFEJTÉS FELFEDEZÉS metafora jelenti, mert az erkölcsi normákat, amelyeknek leírására ezek az elméletek törekszenek, előre adottnak, az egyénen kívül és a helyzetektől függetlenül létezőnek tekintik. Az ún. *relativista* elméletek fő mondanivalója ezzel szemben a szerző szerint AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKEK ÖNKÉNYES ALKOTÁSOK fogalmi metafora segítségével ragadható meg, mert ezekben az elméletekben az értékeket az egyén az adott helyzetben alakítja ki. Az általa támogatott, *naturalizált etikának* hívott elmélet-hez pedig AZ ERKÖLCS A TAPASZTALAT MŰVÉSZI ÚJJÁALKÍTÁSA metaforát társítja a szerző, mert ennek lényege abban áll, hogy a már meglévő értékeket az egyén az adott helyzetnek megfelelően újra és újra átkeretezi.

Mivel azonban a relativista elmélet épp csak az említés szintjén szerepel a könyvben, és Johnson a naturalizált elmélet mellett szóló érveit teljes mértékben a tradicionális elméletek tartalmi ellenpontjaként építi fel, ezért elemzésemben e két utóbbi elméletet vizsgálom meg. A tradicionális etikai megközelítések ellen Johnson legfőbb érvnek a tudománytalanságot tartja – amennyiben azok egy olyan abszolút, a „természetes”, „tapasztalati” világon *kívüli* igazság létéből kiindulva fogalmazzák meg érveiket, amely tudományosan nem igazolható. A teológiai elméletekben ez az abszolút igazság *Isten* személye, a kanti filozófiában pedig a *tiszta ész* fogalma. Ez a felfogás Johnson szerint nem egyeztethető össze a kognitív nyelvészetben nagy szerepet kapó testesültség („embodiment”, lásd Lakoff & Johnson 1999) fogalmával, amely szerint az emberi fogalomalkotás alapvetően a testi tapasztalatainkra vezethető vissza.

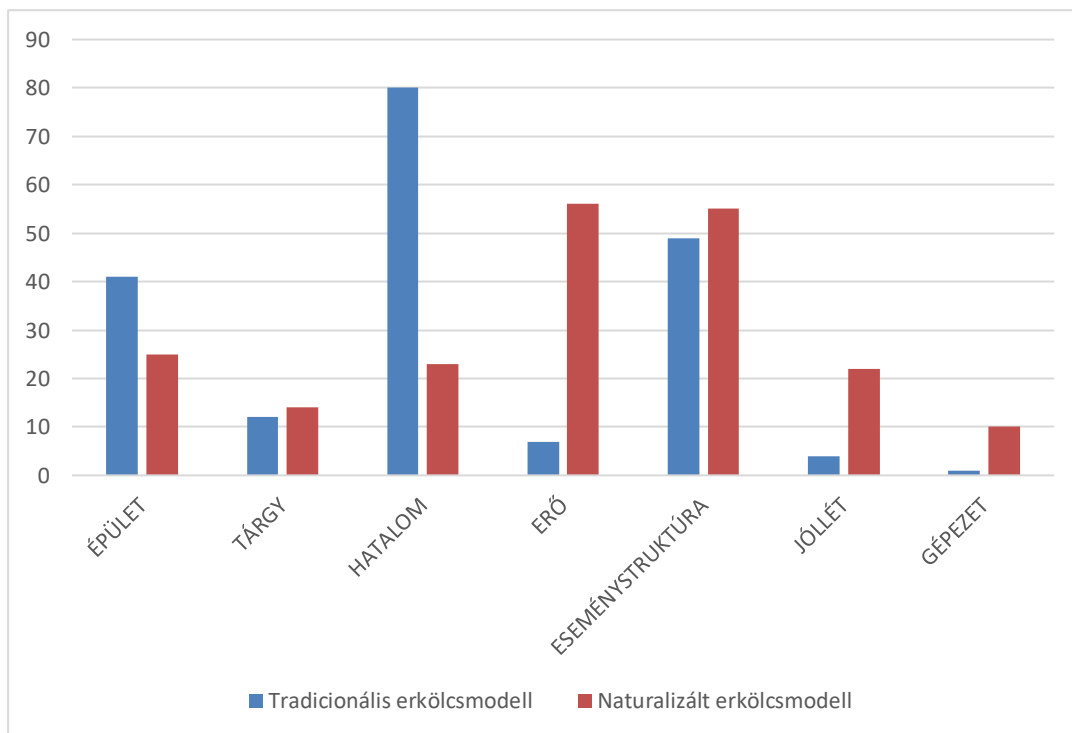
3.2 Az elemzés módszerei és menete

A szöveg elemzését a következő öt lépésben végeztem el:

- (1) Az első lépésben hívószavak alapján kigyűjtöttem a szavakat tartalmazó mondatokat vagy – amikor a szöveg megkívánta, esetleg egy metafora kidolgozása több mondaton keresztül történt – a néhány mondatos bekezdéseket. E hívószavak a következők voltak (zárójelben az előfordulások számával): *morality* (157), *theory* (174), *naturalist* és származékai (*naturalistic*, *naturalism*) (63), *God* (96), *embody* és származékai (*embodied*, *embodiment*) (28).
- (2) Az így kigyűjtött 518 szövegegységben azonosítottam az ERKÖLCS és az ERKÖLCS-ELMÉLETEK fogalmi metaforáit, illetve szétválasztottam a két különböző elmélet leírásában szereplő metaforákat. A metaforák listázását a Pragglejaz Group (2007) által meghatározott metaforaazonosítási folyamat alapján végeztem el. Elemzésem során összesen 399 metaforát azonosítottam, amelyek közül 194-et a tradicionális, 205-öt pedig a naturalizált elmélet felépítéséhez használt fel a szerző.
- (3) Ezután a két elmélet johnsoni leírásában szereplő metaforák leképeződéseit vettem számba.
- (4) A negyedik lépésben összehasonlítottam a két elmélet metaforikus csoportjait, amiből kitűnt, hogy nemcsak bizonyos metaforák használata, hanem egyes metaforacsoportok alulreprezentáltsága is hozzájárulhat a szerző meggyőzőségi technikájának sikerességéhez.
- (5) Végül pedig számba vettem néhányat Johnson nem metaforikus, a mondanivaló szempontjából kulcsfontosságú érvelési stratégiái közül. Az erről szóló alfejezetben felhívom a figyelmet a johnsoni érvelésben alkalmazott kategorizációelméleteknek (a klasszikus és a prototípusalapú kategorizációelmélet) nem konzisztens, a kommunikációs céltól függő alkalmazására.

4 Az erkölcs és az erkölcselméletek metaforái Johnson leírásában

Ebben a fejezetben a Johnson által összefoglalóan fundamentalistának nevezett tradicionális erkölcsértelmezéseket és a naturalizált erkölcselméletet leíró metaforákat vizsgálom meg, ahogy azok Johnson perspektívájából fogalmazódnak meg. A szövegben szereplő metaforák eloszlása a két elméletben az 1. ábrán látható.³

1. ábra. A tradicionális és a naturalizált erkölcselmélet metaforikus forrástartományainak gyakorisága Johnson (2014) leírásában

4.1 Az ÉPÜLET metafora

Bár az ÉPÜLET forrástartomány fontos szerepet játszik Johnson mindkét erkölcselméletéről kialakított jelentésalkotásában, a metafora gyakorisága a tradicionális erkölcselméletekben nagyobb (41 előfordulás itt, míg a naturalizált erkölcselméletben 25 előfordulás). A KOMPLEX RENDSZEREK ÉPÜLETKÉNT történő felfogása a rendszer stabilitására helyezi a hangsúlyt (Kövecses 2005: 137–138). E metaforának a fő megfelelései a következők: A KOMPLEX RENDSZER ÉPÜLET, A RENDSZER ALAPVETÉSE AZ ÉPÜLET ALAPJA, A RENDSZER STABILITÁSA AZ ÉPÜLET STABILITÁSA. A stabilitás állapotának eléréséhez kiemelt szerepe van az épület alapjának. Általános emberi tapasztalatunk, hogy ha megfelelő alapokra építünk, akkor jó esélyünk van rá, hogy az épület később nem dől össze. Számos alkalommal használjuk fel az épület alapját egy elvont rendszer stabilitásának vagy gyengeségének érzékeltetéséhez, mint például a következő kifejezésekben:

³ A tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé az összes metafora kimerítő elemzését, ezért néhány forrástartomány (a GÉPEZET és a JÖLLÉT) csak a diagramon, illetve az összefoglalóban található táblázatban szerepel.

Szelid Veronika:
 Veszélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

az iskola jó alapokat adott neki, megalapozott a kijelentése, ez az elmélet gyenge lábakon áll, vagy a bolond homokra épített.

E metafora segítségével Johnson az ellentétes értékminősítéssel társított két elmélet közti különbséget érzékelteti. Míg a tradicionális elméleteket olyan építményként szemlélteti, amelynek fundamentumát e világi tapasztalatainkból kiindulva megmagyarázhatatlan, bizonytalan és ezért tudománytalannak minősített alapok adják – ezeket gyakran az „abszolút”, „transzcendens” jelzőkkel nevezi meg a szerző –, addig a naturalizált etika johnsoni modellje testi tapasztalatokra, empirikus adatokra és tudományos kutatási eredményekre támaszkodik. Lássunk néhány példát arra, hogy Johnson milyen speciális megfeleléseit használja fel az ÉPÜLET metaforának a két elmélet összehasonlító leírásában!

A TRADICIONÁLIS ELMÉLETEK ÉPÜLETEK metafora:

AZ ABSZOLÚT / A TRANSCENDENS AZ ÉPÜLET ALAPJA:

*absolute grounding*⁴ of values or principles ('az értékek vagy elvek abszolút megalapozása') (2014: 128)

AZ ELMÉLET ALKALMATLANSÁGA AZ ÉPÜLET NEM MEGFELELŐ ALAPOZÁSA:

The change of view [...] *demands a basic overhaul of some of the foundations* of those theories. ('A nézetváltás [...] megköveteli ezen elméletek egyes alapjainak alapos átdolgozását.') (2014: 194)

AZ EMBEREK SZÁMÁRA ALKALMAS ELMÉLETEK AZ ÉPÜLETET ALÁÁSSÓ ERŐK:

[...] *it undermines* what many philosophers have previously regarded as the *terra firma upon which they had erected their entire edifice of theorizing* [...]. ('... az új elmélet] aláássa azt a sok filozófus által korábban *terra firmának* tekintett alapot, amelyre teljes elméleti építményüket felállították [...].') (2014: 73)

A NATURALIZÁLT ERKÖLCS ELMÉLET ÉPÜLET metafora:

AZ ELMÉLET KIDOLGOZÁSA ÉPÍTÉS:

[...] provide suggestions for *how to construct a naturalistic view of moral deliberation*. ('javaslatot tehetünk az erkölcsi mérlegelés naturalizált nézetének felépítésére.') (2014: 26)

AZ EMPIRIKUS ADATOK / A TUDOMÁNYOS KUTATÁS AZ ÉPÜLET ALAPJA & AZ ELMÉLET FORRÁSA AZ ÉPÜLET ALAPJA:

I want to illustrate this naturalistic, *empirically grounded* notion of moral inquiry. ('Szemléltetni szeretném a naturalizált, empirikusan megalapozott erkölcsi kutatás fogalmát.') (2014: 203)

A NÖVEKEDÉS AZ ÉPÜLET ALAPJA:

What Does *Growth* Consist in, *as a Basis* for Morality? ('Miben rejlik az erkölcs alapját jelentő növekedés?') (2014: 198)

⁴ Az idézetekben a dőlt betűs szövegrészek a cikk szerzőjének kiemelési (Sz. V.), és a metaforikus szókapcsolatokra mutatnak rá.

Szelid Veronika:
Veszélyes metaforák.
Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

AZ ÉRZELEM AZ ÉPÜLET ALAPJA:

[...] “*sympathy*” [...] *as the foremost moral emotion, upon which the very possibility of morality is founded.* (‘[...] a „részvét” [...] mint az elsődleges erkölcsi érzélem, amelyre az erkölcsi mérlegelés lehetősége épül.’) (2014: 61)

A JÖLLÉT AZ ÉPÜLET ALAPJA:

[...] *no moral theory can be humanly adequate if it denies this grounding in an organism’s survival and well-being.* (‘[...] egyetlen erkölcsi elmélet sem lehet emberileg megfelelő, ha tagadja ezt a szervezet túlélésében és jóllétében rejlő alapot.’) (2014: 79–80)

4.2 A TÁRGY metafora

A tradicionális erkölcselméletekkel kapcsolatban Johnson egyik fő kritikai észrevétele az, hogy azok egy abszolút igazságra hivatkozva igyekeznek választ adni a felmerülő morális kérdésekre. Ez az abszolút igazság a szerző megközelítése szerint kívül áll testesült emberi mivoltunkon, nevezük akár tiszta észnek, akár transzcendens erőnek. Mivel az emberek koronként eltérő morális problémákkal szembesülnek, Johnson szerint ezek az abszolút szabályokra hivatkozó, túl merevnek nevezett elméletek alkalmatlanok arra, hogy a mindenkori valós helyzetre reagáló megoldást kínáljanak erkölcsi kérdésekben. Johnson továbbmegy ennél, mondván, hogy aki abszolút igazságok mentén próbálja megoldani ezeket a dilemmákat, erkölcstelenül cselekszik, hiszen valójában nem mérlegeli a lehetőségeket. A johnsoni naturalizált elméletben ezzel szemben az erkölcsi mérlegelés nem más, mint „egy kognitív-konatív-affektív szimulációs folyamat” (2014: 110). Értelmezésében a szimuláció egy ún. *imaginatív projekció*, amelynek segítségével egyrészt képzetben kipróbálhatjuk az adott problémás helyzettel kapcsolatban felvetődő különféle cselekvési módokat, másrészt érzelmi reakciók is aktiválódnak bennünk a kivetített helyzetekre vonatkozóan.⁵

A fenti értelmezésben bemutatott két erkölcselmélet közötti különbség leírásához Johnson számos alkalommal használja AZ ELMÉLETEK TÁRGYAK metaforát. Ebben az elvont erkölcselméletek olyan sematizált tárgyakként konceptualizálódnak, amelyeknek egyetlen lényeges tulajdonsága az, hogy eléggé rugalmasak-e, vagyis képesek-e alkalmazkodni környezetükhöz, vagy sem. Johnson érvelésében A TRADICIONÁLIS ERKÖLCSSELMÉLET NEM EMBEREKRE SZABOTT/MEREV TÁRGYként (12-szer), A NATURALIZÁLT ERKÖLCSSELMÉLET pedig EMBEREKRE SZABOTT/RUGALMAS TÁRGYként (14-szer) fogalmazódik meg. A metafora leképeződései a következők:

AZ ERKÖLCSSELMÉLET TÁRGY

AZ ELMÉLET GYÁRTÓI A TÁRGY KÉSZÍTŐI

AZ ERKÖLCSI DILEMMÁVAL KÜZDŐ EMBER A TÁRGGYAL MEGAJÁNDÉKOZOTT SZEMÉLY

AZ ELMÉLET ALKALMASSÁGA A MORÁLIS DILEMMÁK KEZELÉSÉRE A TÁRGY RUGALMASSÁGA

AZ ELMÉLET ALKALMATLANSÁGA A MORÁLIS DILEMMÁK KEZELÉSÉRE A TÁRGY MEREVSÉGE

A DILEMMÁK MEGOLDÁSÁRA SZOLGÁLÓ ABSZOLÚT TÖRVÉNYEK A TÁRGY MEREVSÉGÉT ADÓ ANYAGOK

⁵ Ebben az értelmezésben az erkölcsi mérlegelés ugyanúgy működik, mint bármilyen más problémamegoldás, és Johnson szerint ez nem is lehet másként, hiszen a kognitív tudományok által bizonyított testesült elme hipotézis alapján állítható, hogy az erkölcs és a ráció nem különálló fakultásként működik az emberi elmében: a testesült elme értelmezés „megragadja az egyént alkotó organizmus-környezet interakció megszakíthatatlan folyamatát”. (2014: 24)

Szelid Veronika:
Veszélyes metaforák.
Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

A DILEMMÁK NATURALIZÁLT MEGOLDÁSA A TÁRGY RUGALMAS ANYAGA

Íme néhány példa:

A TRADICIONÁLIS ERKÖLCSÉLMÉLETEK NEM EMBEREKRE SZABOTT/ MEREV TÁRGYAK:

ethical non-naturalism is *not a suitable morality for humans* ('a nem-naturalizált etika nem alkalmas erkölcsfelfogás az emberek számára') (2014: 23)

A NATURALIZÁLT ERKÖLCSÉLMÉLET EMBEREKRE SZABOTT/ RUGALMAS TÁRGY:

The morality that results is thus a "*morality (fit) for humans.*" ('Az így létrejövő erkölcs tehát egy olyan erkölcs, amely „alkalmas az emberek számára”.') (2014: xii)

4.3 Hatalom metaforák

4.3.1 A tradicionális elméletek HATALOM metaforái

A tradicionális elméletek leírásában Johnson egyik leggyakrabban használt metaforája a HATALOM fogalmához kapcsolódik: a hatalmat gyakorló entitás az abszolút törvények kibocsátója. Mivel az abszolútum lényege éppen az, hogy a testesült emberi léttől függetlenül, változatlanágában létezik, Johnson problémásnak látja azt, hogy a testiségében létező ember valós és folyton változó erkölcsi dilemmáira választ adjon. Ebből a szempontból – úgy véli – mindegy, hogy az abszolút igazságot, amelyre a hagyományos erkölcselméletek épülnek, éppen a kanti értelemben vett tiszta észnek ("pure reason"), Istennek vagy más természetfeletti erőnek hívjuk. A johnsoni érvelésben ez a magyarázata a tradicionális elméletek egy kategóriába sorolásának és a közös fundamentalista jelzővel való illetésének. Fontos jellemzője ennek az entitásnak, hogy a fizikai világon kívül helyezkedik el (pl. "a *supernatural* God as the absolute *transcendent* source" – 'egy természetfeletti Isten mint az abszolút transzcendens forrás' [2014: 217]). De vajon ezen túl milyennek látja és láttatja Johnson ezt a hatalmat gyakorló entitást? Lássuk AZ ABSZOLÚT TÖRVÉNYEK FORRÁSA A HATALMAT GYAKORLÓ SZEMÉLY metafora leképeződéseit, néhány példával illusztrálva (a metafora nyolcvanszor szerepel a tradicionális elméletek korpuszában)!

AZ ABSZOLÚT TÖRVÉNYEK FORRÁSA (ISTEN, TISZTA ÉSZ, TERMÉSZETFELETTI ERŐ) A HATALMAT GYAKORLÓ SZEMÉLY

A HATALMASSÁG LOKÁCIÓJA A TERMÉSZETFELETTI VILÁGBAN LÉVŐ HELY

AZ ERKÖLCSI ÉN A HATALMASSÁGTÓL FÜGGŐ SZEMÉLY

ISTEN / AZ ABSZOLÚTUM A TÖRVÉNYHOZÓ

AZ ISTENI PARANCS MEGKÖTÖZÖTTTSÉG

AZ ISTENI PARANCSOK KÖVETKEZETLEN SZABÁLYOK

A BIBLIA / JÉZUS CSELEKEDETEI AZ ISTENI PARANCSOK KÖZVETÍTŐI

Néhány példa:

Humans were created by an omnipotent, omniscient, and holy God, *on whom they are utterly dependent.* ('Az embereket egy mindenható, mindentudó és szent Isten teremtette, akitől teljes mértékben függenek.') (2014: 5)

Given my Lutheran upbringing, with its conception of *God as moral lawgiver* [...] ('Figyelembe véve protestáns neveltetésemet, amely szerint Isten az erkölcsi törvények megalkotója [...]') (2014: 13)

Szelid Veronika:
 Veszélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

God [...] issues absolute moral commands that are *binding on* all rational creatures. ('Isten abszolút erkölcsi parancsokat rendel el, amelyek kötelezőek minden racionális teremtményre.') (2014: 17)

4.3.2 A naturalizált elmélet HATALOM metaforái

Ahogy a fenti példákból is látható, az abszolút igazságok a HATALOM forrástartomány révén egy felsőbbrendű hatalmi személyként konceptualizálódnak, aki előírja a szabályokat, és meghatározza, hogyan kell helyesen cselekedni. A naturalizált elméletben Johnson szerint nincsen ilyen autoritás. Azonban, ha közelebbről szemügyre vesszük az elmélet leírását, ez az állítás megkérdőjeleződik. A 6. fejezetben például ez olvasható (Johnson 2014: 142):

This is not God telling us what to do (as in traditional theological ethics), nor is it pure practical reason telling us what to do (as in Kantian rational ethics), but *it is something telling us what to do and what not to do—something over which we supposedly have no control and that imposes right and wrong from deep within us.* ('Nem Isten mondja meg nekünk, mit kell tennünk [mint a hagyományos teológiai etikában], és nem is a tiszta ész [mint a kanti racionális etikában], de mégis van valami, ami megmondja, mit kell tennünk, és mit nem – valami, amit feltehetőleg nem tudunk kontrollálni, és ami valahol mélyen bennünk megszabja a jót és a rosszat.') (2014: 142)

Az idézet alapján arra következtethetünk, hogy a hatalmat gyakorló entitás jelen van a johnsoni elméletben is, mégpedig abszolút hatalmat gyakorol, hasonlóan a hagyományos elméletekhez, ahogy azokat Johnson láttatja az olvasóval. Ez a hatalmat gyakorló entitás nem más, mint a *testesültség/testalapúság* ("embodiment"). Johnson elméletében minden fogalmunk a testi tapasztalatokra vezethető vissza, ez az emberi gondolkodás forrása, beleértve az erkölcsi mérlegelést is. A testesültség itt tehát olyan szerepet tölt be, mint például a keresztény erkölcsfelfogásban Isten. A HATALOM metafora jelenléte a naturalizált elmélet leírásában azért különösen figyelemre méltó, mert Johnson érvelésében végig azt hangsúlyozza, hogy egy abszolút igazságból táplálkozó elmélet valójában nem lehet erkölcsös. A „testesültség” vagy más néven „az emberi természet” ("human nature"), a „helyzetek által alakított valóság” ("situated habitation of the world"), az „eltérő tapasztalatok” ("differential experiences") viszont egy olyan megkezdhetetlen, abszolút hatalommal rendelkeznek, amelyből a johnsoni logika szerint képtelenek vagyunk kitörni. Ebben az értelmezésben morális énkünk teljes mértékben a testesültségnek rendelődik alá.

A naturalizált erkölcselmélet HATALOM metaforájának főbb megfelelései:

A TESTESÜLTÉG/JÓLLÉT A FÖLÉRENDELTE, HATALMAT GYAKORLÓ SZEMÉLY

AZ ERKÖLCSI ÉN AZ ALÁRENDELTE, HATALMASSÁGTÓL FÜGGŐ SZEMÉLY

A HATALMASSÁG LOKÁCIÓJA A TERMÉSZETI VILÁGBAN LÉVŐ HELY

A TESTESÜLTÉG/JÓLLÉT MEGKÖTÖZÖTTÉG

A TESTESÜLTÉG/JÓLLÉT TÖRVÉNYHOZÓ SZERV/AZ ÉRTÉKEK GYÁRTÓJA

Néhány példa a fenti megfelelésekre:

This *appraisal of our body state* is not limited only to our own individual physical well-being but extends also to our relations with other people in larger communities. ('Testünk állapotának ez a felértékelése nemcsak saját egyéni testi épségünkre korlátozódik, hanem kiterjed a más emberekkel, nagyobb közösségekkel való kapcsolatainkra is.') (2014: 79)

Szelid Veronika:
Veszélyes metaforák.
Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

Our human animal minds are inextricably embodied and therefore *tied to our visceral connection to the world.* ('Emberállati elménk kibogozhatatlanul testesült, és ezért a világgal való zsigeri kapcsolatunkkal van megkötözve.') (2014: 218)

we will *necessarily come to have certain embodied values* ('szükségszerűen bizonyos megtestesült értékekkel rendelkezünk') (2014: 54)

4.4 Az ERŐ metafora

Az ERKÖLCS fogalmának konzervatív megközelítésében nagy szerepe van az ERŐDINAMIKA képi sémán (Talmy 1988) alapuló AZ ERKÖLCS ERŐ konceptuális metaforának (lásd a 2.2. fejezetet), amelyet Lakoff (1996) részletesen kidolgoz. A magasabb szinten lévő erkölcsi én és az alacsony szinten lévő gonosz, más néven a kísértés száll harcba egymással. A gonosz le akarja taszítani az erkölcsi ént, aki azonban ellenáll.

Mivel ez az erkölcsi felfogás tipikusan a konzervatív szemléletet, illetve a Johnson könyvében sokat emlegetett keresztény felfogást jellemzi, feltételezhető lenne, hogy a szerző az ERŐDINAMIKA képi sémán alapuló erkölcsmetaforákat a tradicionális elméletek leírásában széleskörűen alkalmazza. A keresőszavas vizsgálat eredménye azonban ennek épp az ellenkezőjét mutatja: míg a hagyományos erkölcselméletek leírásában mindössze 7, a naturalizált elmélet bemutatásában 56 előfordulása található meg ennek a metaforának. A következőkben a metafora szövegben betöltött szerepéről lesz szó, majd az alfejezet végén pedig arról, vajon mi sarkallhatta a szerzőt a konzervatív elméletek leírásában ennek a lényeges metaforának az elhanyagolására, a naturalizált elmélet bemutatásában viszont bőséges alkalmazására.

4.4.1 Az ERŐ metafora a tradicionális elméletek leírásában

Johnson a hagyományos elméleteket a Morális Törvény kulturális modellre vezeti vissza (vö. Johnson 1993), amely szerint az ember alapvetően kettős természetű lény: egy mentális (vagy spirituális) és egy testi dimenzió sajátos együtteséből áll. Testünk a fizikális vágyaink beteljesülése felé törekszik, mivel azonban ezek a vágyaink nem racionálisak, minden emberben alapvető morális feszültség alakul ki a magasabb szintű (racionális) én és az alacsonyabb szintű (testi) én között. Az ember szabad akaratából kifolyólag, amelynek segítségével kontrollálni tudja testi vágyait és felelős a cselekedeteiért, választani tud a kettő közül. Az erkölcsi döntés alapja valamilyen transzcendens, természetfeletti erő. Az erkölcsileg helyes magatartás forrása tehát egyrészt annak felismerése, hogy valamely erkölcsi törvény vagy erkölcsi elv egy adott helyzetben mit követel meg, másrészt az akaraterő ahhoz, hogy megtegyük azt, amit az erkölcsi elv megkövetel.

Bár az ismertetett modell a Lakoff által ERKÖLCSIERŐNEK (*Moral Strength*) hívott metaforán alapul, a johnsoni leírás az erő és ellenerő dinamikáját, amely épp az elmélet gerincét adná, elhanyagolja, ezzel a statikusság irányába mozdítva el a vitatott erkölcsszemlélet lényegét. A szerző azt emeli ki, hogy a hagyományos felfogásban az egyénnek nincsenek valós erkölcsi döntései, hiszen kész törvényeket, univerzális igazságokat kell csak elfogadnia egy abszolút entitástól. Az egyén tehát teljesen passzív, ezt tükrözi a johnsoni elnevezés is: *The Moral Law folk theory* (2014: 16), a lakoffi MORAL STRENGTH elnevezés helyett.

AZ ERKÖLCS ERŐ metafora leképeződései:

AZ ERKÖLCS A MORÁLIS ÉN ÉS A GONOSZ/KÍSÉRTÉS KÖZÖTTI HARC:

(a) A GONOSZ EGY BELSŐ ERŐ:

The problem of morality arises only for beings like us who are possessed of a faculty of free will [which is part of our “higher” self], by virtue of which *we override, when necessary, our bodily impulses and can control our actions* and thus be held responsible for them. (‘Az erkölcs problémája csak olyan lényeknél merül fel, mint mi, akik szabad akarattal rendelkezünk [ami „felsőbb” énünk része], amelynek révén szükség esetén felülírjuk ösztöneinket és kontrollálhatjuk cselekedeteinket, így felelősséget vállalva értük.’) (2014: 16)

(b) A GONOSZ (A NATURALIZÁLT ELMÉLET) EGY KÜLSŐ ERŐ:

[...] we must never, ever commit *the dreaded* “naturalistic fallacy.” ([...] soha nem szabad elkövetnünk a rettegett „naturalizált tévedést”.’) (2014: 137)

4.4.2 Az ERŐ metafora a naturalizált erkölcselméletben

Míg a tradicionalista leírásban alig-alig találunk példát az ERŐ metaforára – a 7 metaforikus előfordulás közül is a legtöbb a naturalizált elméletet teszi a gonosz helyébe –, Johnson a naturalizált elmélet leírásában 56-szor használja az ERŐ metaforát. Ebben a felfogásban pedig a rettegett gonosz, amely az erkölcsi énnel áll harcban, maga a tradicionális erkölcsszemlélet. Johnson szemléletében a tradicionális elmélet egy olyan erő, amely a leginkább akadályozza az embert a morális fejlődésben.

AZ ERKÖLCS ERŐ metafora leképeződései:

A MORÁLIS ÉN A NATURALIZÁLT ERKÖLCS ELMÉLET

A KÜLSŐ VAGY BELSŐ GONOSZ ERŐ/KÍSÉRTÉS A TRADICIONÁLIS ELMÉLET

A GONOSZ HATHATÓS BEÁGYAZOTTSÁGA A MORÁLIS ÉNBE A RÁNK HAGYOMÁNYOZÓDOTT TRADICIONÁLIS ERKÖLCS ELMÉLETEK BEVÉSŐDÖTT ISMERETE

A MORÁLIS ÉN ELLENÁLLÁSA A GONOSZ KÍSÉRTÉSEINEK A TRADICIONÁLIS ERKÖLCS ELMÉLET VISSZAUTASÍTÁSA

Az így definiált „gonosz” belső és külső erőként egyaránt megjelenhet, és kísértheti a morális ént. Johnson szerint ezek az elméletek rendkívül mélyen belénkivódtak hosszú évszázadokon, sőt évezredekken át tartó jelenlétüknek köszönhetően, így nagy nehézséget jelent a tőlük való megszabadulás. Ez pedig a johnsoni erkölcsösség szerint a helyes morális döntések feltétele lenne.

(a) A GONOSZ (A TRADICIONÁLIS ERKÖLCS ELMÉLET) EGY BELSŐ ERŐ:

Johnson a tradicionális elméleteket úgy látatja, mint egy régóta bennünk élő élőlényt, például egy fát, amelynek gyökérzete a hosszú idő alatt annyira elterebélyesedett, hogy makacsul ragaszkodik eredeti helyéhez, ezért kemény és fájdalmas munkát jelent az eltávolítása, vagy mint egy bennünk lévő élősködőt, amelyet csak úgy lehet kiirtani, hogy az fizikai fájdalmat okozzon:

As many ethical naturalists are *painfully aware*, this received Enlightenment view of moral thinking as [...] bringing a particular case under some standing moral rule or principle is *so deeply engrained* in our received views about mind and morality that it is *extremely difficult to extirpate it* from our commonsense understanding. (‘Mint ahogy annak sok naturalista erkölcsfilozófus fájdalmasan a tudatában van, az erkölcsi gondolkodásnak ez a Megvilágosodásszemlélete, amely [...] az adott dilemmát valamilyen abszolút

Szelid Veronika:
Veszélyes metaforák.
Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
Argumentum 17 (2021), 622-647
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

erkölcsi szabály vagy elv alá vonja, annyira mélyen gyökerezik az elméről és az erkölcsről alkotott fogalmainkban, hogy rendkívül nehéz kiirtani azt a józan gondolkodásunkból.) (2014: 74)

(b) A GONOSZ (A TRADICIONÁLIS ERKÖLCSÉLMÉLET) EGY KÜLSŐ ERŐ:

Johnson a vitatott erkölcselméleteket KÜLSŐ ERŐ formájában is megjeleníti. Ebben az esetben külső ellenségéről vagy démonról beszél, akivel szembe kell nézni, vagy egy útonállórol, aki vissza akarja húzni a helyes irányba tartó utazót. Lássunk ezekre is néhány példát!

However, I submit that the kinds of problems I was facing were not just my own personal, idiosyncratic *demons*, but rather represent basic issues attending any moral doctrine or theory that pretends to give ethical guidance by means of unconditional principles, laws, commandments, or standards of value. ('Ugyanakkor azt állítom, hogy azok a fajta problémák, amelyekkel szembesültem, nemcsak az én személyes, sajátos démonjaim voltak, hanem minden olyan erkölcsi tannal vagy elmélettel kapcsolatban felmerülő alapvető kérdések, amelyek feltétel nélküli alapelvek, törvények, parancsolatok vagy normák köntösébe bújva etikai útmutatást kívánnak adni.') (2014: 13)

In fact, the moral fundamentalist belief in moral absolutes is a recipe for moral obtuseness and avoidance of genuine moral inquiry, and it is therefore an *enemy of morality*. ('Valójában a fundamentalista hiedelem az erkölcsi abszolútumban az erkölcsi tunyaság és a valódi erkölcsi dilemma elkerülésének receptje, ezért pedig ellensége az erkölcsnek.') (2014: 4)

A psychologically realistic moral theory that is naturalistic will have to *overcome the temptation to regress back* to the postulation of transcendent moral sources of values [...]. ('Egy pszichológiailag reális, naturalizált erkölcsi elméletnek le kell győznie a kísértést, hogy transzcendens erkölcsi értékforrások [...] feltételezéséig fejlődjön vissza.') (2014: 132)

AZ ERKÖLCS ERŐ metafora elhanyagolásával Johnson egy olyan külső perspektívából tekint a konzervatív erkölcselméletekre, ahonnan csak egyetlen részletük látszik: a természetfeletti világból származó abszolút igazság jelenléte. Az erre az egy részletre való fókuszálás pedig egyben elrejtést is jelent: a korábbi elméletek más, lényegi részeinek eltakarása révén Johnson egy szubjektív és a lényegét tekintve torz képet alakít ki a megcáfolni kívánt teóriákról. Másként fogalmazva, a szerző A RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT metonímia alapján az elméletek egyetlen részét, az abszolútum mindenható ("omnipotent") szerepét emeli ki, és ez alapján fogalmaz meg általánosításokat a konzervatív elméletek egészére vonatkozóan.

De vajon miért lehet lényeges ez Johnson érvelése szempontjából? Miért hagyja ki AZ ERKÖLCS ERŐ metaforát a hagyományos elméletek leírásából, amikor az a sokat emlegetett keresztény felfogásnak és általában véve a konzervatív erkölcsfelfogásnak a lényegét adja a lakoffi megközelítésben is? Álláspontom szerint Johnsonnak erre több oka is van. Egyrészt az elrejtés (lásd pl. Kövecses & Benczes 2010: 224) ezen technikájával a szerző a megcáfolni kívánt modellt statikusnak, a testesült elmétől teljesen elrugaszkodottnak, a változó világ elvárásaihoz alkalmazkodni képtelennek tünteti fel, így az olvasó számára nem kínál vonzó lehetőséget. Másrészt a kiválasztott fókusszal („abszolútum”) egy kategóriába tudja sorolni azt a rengeteg elméletet, amelyek valamiféle örök igazságra alapoznak, legyenek azok filozófiai vagy teológiai indíttatásúak. Ezzel az összevonással Johnson megteremt egy olyan elméleti háttérrel, amelyhez képest saját teóriáját az olvasó számára tetszetős és sokkal életszerűbb felfogásként mutathatja be. Itt az alak-háttér elrendezés konceptuális eszközét alkalmazza Johnson, amelyben a kapcsolat aszimmetrikus: „az alak mindig fontosabb, mint a háttér” (Kövecses & Benczes 2010: 149). A háttér jellemzője, hogy nagyobb kiterjedésű, mint az alak, illetve statikus, hogy az alak dinamikus mozgása hozzá képest szembetűnő legyen. Johnson leírása ezeknek a jelleg-

Szelid Veronika:
 Veszélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

zetességeknek eleget tesz: a háttér nagy kiterjedését az összes konzervatívnak tekintett elmélet összevonásával éri el. AZ ELMÉLETEK TÁRGYAK metafora alapján a sok hagyományos elmélet összességét egy nagy kiterjedésű, statikus tárgyként képzeljük el. Ehhez képest találkozunk a könyvben a naturalizált elmélet leírásával, amelyet egy kis kiterjedésű, dinamikus tárgyként perceptualizálunk. Ennek az írói stratégiának egyik lényegi része az, hogy az ERŐDINAMIKA képi sémát szinte kizárólag a naturalizált modell leírásában találjuk meg.

2. ábra. Csontváry Kosztka Tivadar „Öreg halász” című festménye (balra, 1902 körül).⁶ A középső és a jobboldali kép az eredeti festmény hossz tengelye mentén való tükrözésének eredménye.⁷ E két kép azt illusztrálja, hogy egy fogalmi keret bizonyos elemeinek kiemelése és mások elrejtése (lásd pl. Kövecses & Benczes 2010: 224, 227) akár szélsőséges módon is képes eltorzítani egy üzenetet.

4.5 Az ESEMÉNYSTRUKTÚRA metafora

A szövegben az erkölcselméletek leírása nagymértékben támaszkodik az ESEMÉNYSTRUKTÚRA komplex metaforára is. Az eseményeket felépítő átfogó metaforarendszert Lakoff és munkatársai dolgozták ki az angol nyelvre (Lakoff 1993). Leírásuk szerint a megfelelések rendszere a következő (vö. Kövecses 2005: 142):

AZ ÁLLAPOTOK TÉRBEN LÉVŐ ZÁRT TERÜLETEK
 A VÁLTOZÁSOK MOZGÁSOK
 AZ OKOK ERŐK
 A CSELEKVÉS ÖNERŐBŐL VÉGZETT MOZGÁS
 A CÉLOK ÚTI CÉLOK
 A MÓDSZEREK ÚTVONALAK
 A NEHÉZSÉGEK AKADÁLYOK
 A KÜLSŐ ESEMÉNYEK NAGY, MOZGÓ TÁRGYAK
 A REMÉLT HALADÁS A MENETREND BETARTÁSA
 A HOSSZÚ TÁVÚ CÉLZOTT TEVÉKENYSÉGEK UTAZÁSOK

⁶ Forrás: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Csontv%C3%A1ry_Kosztka_Tivadar_-_Old_Fisherman_\(1902\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Csontv%C3%A1ry_Kosztka_Tivadar_-_Old_Fisherman_(1902).jpg)

⁷ Forrás: https://hellomiskolc.blog.hu/2017/01/20/hazater_miskolcra_csontvary_titokzatos_festmenye

Szelid Veronika:
 Veszélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

Az erkölcselméletekre leképezve ezt a metaforát, az elérni kívánt cél az erkölcsös állapot, amely akkor következik el, amikor egy morális dilemmában a mérlegelés során a megfelelő döntést hozta meg a morális én. A metaforikus megfelelések az ERKÖLCS fogalmára vonatkoztatva tehát a következők:

AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉS ELŐTTI ÉS UTÁNI ÁLLAPOT ZÁRT TERÜLET
 AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉS MOZGÁS/UTAZÁS
 AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉST BEFOLYÁSOLÓ OKOK ERŐK
 AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉS ÖNERŐBŐL VÉGZETT MOZGÁS
 AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉS CÉLJA ÚTI CÉL
 AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉS MÓDJA ÚTVONAL
 AZ ERKÖLCSILEG HELYES DÖNTÉST BEFOLYÁSOLÓ NEHÉZSÉGEK AKADÁLYOK
 AZ ERKÖLCSI FEJLŐDÉS A MENETREND BETARTÁSA

4.5.1 AZ OKOK ERŐK

Az ESMÉNYSTRUKTÚRA komplex metaforát felépítő metaforikus megfelelések a két elméletben eltérő tartalommal töltődnek meg. A tradicionális elméletekben AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉST BEFOLYÁSOLÓ OKOK ERŐK metafora az ISTEN / A TISZTA ÉSZ ERŐ tartalommal telítődik (huszonhatszor, pl.: “God as the source of these moral principles” – ‘Isten mint az erkölcsi elvek forrása’ [2014: 169]), a naturalizált elmélet leírásában pedig A TESTESÜLT EMBERI TERMÉSZET jelenik meg ERŐként (23-szor, pl.: “the relevant values grow out of our shared needs, desires, interests, and practices” – ‘a releváns értékek közös igényeinkből, vágyainkból, érdekeinkből és gyakorlatainkból nőnek ki’ [2014: 48]).

4.5.2 AZ ERKÖLCSI MÉRLEGELÉS HALADÁS / A HALADÁST AKADÁLYOZÓ TÉNYEZŐ

Míg az ERKÖLCSI MÉRLEGELÉS a naturalizált elméletben HALADÁSKént (harminckétszer) konceptualizálódik, addig a tradicionális elméletekben A HALADÁST AKADÁLYOZÓ TÉNYEZŐként (huszonháromszor) jelenik meg az erkölcsi mérlegelés metaforikus útján, vagy egy ROSSZ IRÁNYBA VEZETŐ ÚTKént vizualizálódik. Ezen akadályozó tényezők és elterelő utak megfestése nagyon kreatív módon történik a vizsgált szövegrészekben:

A HAGYOMÁNYOS ELMÉLETEK ÁRTALMAS IDEGENVEZETŐK:

Adherence to its conception of morality does harm by *leading us away from* a more humanly appropriate naturalistic conception. (‘Az ehhez az erkölcsi felfogáshoz való ragaszkodás ártalmas, amennyiben félrevisz bennünket egy emberileg megfelelőbb naturalista felfogástól.’) (2014: 14)

A ROSSZ IRÁNYÚ VÁLTOZÁS VISSZAFELÉ TÖRTÉNŐ MOZGÁS:

Moral realism (of a certain foundationalist kind) represents a *regression* to an epistemologically untenable and irresponsible standpoint. (‘Az erkölcsi realizmus [bizonyos fundamentalista fajtája] visszalépést jelent egy ismeretelméleti szempontból tarthatatlan és felelőtlen álláspontra.’) (2014: 164)

A MÉRLEGELÉSI FOLYAMAT HELYTELENSÉGE LETÉRÉS AZ ÚTRÓL:

Theories of morality can *go astray* by failing to start with the experiential situation. ('Az erkölcsi elméletek tévútra kerülhetnek, ha nem a megtapasztalt helyzetből indulnak ki.') (2014: 96)

A TRADICIONÁLIS ELMÉLETEK AKADÁLYOK AZ ÚTON:

The idea of morality as a system of commandments or moral laws issued by God is the ultimate *conversation stopper*. ('Az erkölcs mint Isten által kiadott parancsolatok vagy erkölcsi törvények rendszere a kommunikáció végső gátja.') (2014: 17)

A TRADICIONÁLIS ELMÉLET TÚLSÚLY A JÁRMŰVÖN (AMELYTŐL MEG KELL SZABADULNI):

Significant parts of our received views about morality have to be *jettisoned* and replaced by a new theory of moral cognition. ('Az erkölcsről befogadott nézeteink jelentős részét el kell vetni [„tengerbe kell vetni”], és a morális kogníció egy új elméletével kell felváltani.') (2014: 74)

A TRADICIONÁLIS ELMÉLET EGY ELINDULÁSRA KÉPTELEN JÁRMŰ (HAJÓ):

Moral fundamentalism *cannot get off the ground* without a foundation of classical category structure, and that theory has been demolished over the past thirty years. ('Az erkölcsi fundamentalizmus nem lehet sikeres [„nem tud elszakadni a szárazföldtől”] a kategóriaszerkezet klasszikus értelmezésének alapvetése nélkül, és ezt az elméletet már megcáfolták az elmúlt harminc évben.) (2014: 179)

Johnson elképzelése szerint a tradicionális elméletek megkötöző és akadályozó szerepe nélkül a naturalizált módon történő erkölcsi mérlegelés a helyes döntéseket könnyedén elősegítő folyamat lenne. A szerző érvelése szerint túl azon, hogy az ilyen módon történő mérlegelések egy tapasztalatilag igazolható, valóságos forrásból táplálkoznak, a döntési folyamat útja is a fizikai világon belül kanyarog, és idegenvezetője a helyes irányba tereli a morális dilemmában lévő utast.

4.5.3 A CÉLOK ÚTI CÉLOK

AZ ESEMÉNYSTRUKTÚRA metafora A CÉLOK ÚTI CÉLOK megfelelése a két elmélet leírásában különösen figyelemre méltó. A tradicionális elméletek leírásában Johnson a következőképpen hangsúlyozza, hogy az erkölcsi mérlegelés során a cél egy előre jól meghatározott, vágyott állapot elérése, a naturalizált elmélet szemszögéből viszont a jóllét és a növekedés maga:

A MORÁLIS MÉRLEGELÉS CÉLJA EGY ELŐRE ADOTT / JÓL MEGHATÁROZHATÓ ÚTI CÉL:

Mundane problem-solving is [...] about how best *to achieve a given end* or desired state of affairs. ('A hétköznapi problémamegoldás [...] pusztán arról szól, hogy hogyan lehet a legjobban elérni egy előre adott célt vagy kívánt állapotot.') (2014: 28)

A MORÁLIS MÉRLEGELÉS CÉLJA A JÓLLÉT/NÖVEKEDÉS:

Human systems of morality emerged originally in small groups attempting *to find ways to live together cooperatively and to flourish as individuals and communities*. ('Az emberi erkölcsi rendszerek eredetileg kis csoportokban jelentek meg, és megpróbálták megtalálni a kooperatív együttélés, valamint az egyének és közösségek felvirágoztatásának módjait.') (2014: 125)

Szelid Veronika:
 Vesztélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

Bár az ún. „vágyott állapot” és a „jóllét” között első ránézésre talán nehéz különbséget tenni, Johnson itt a tradicionális modell statikus, illetve a naturalizált modell dinamikus célértelmezésére helyezi a hangsúlyt. A naturalizált modell céljának helyes értelmezésében nagy segítségünkre van, hogy a jelen kutatás egy teljes könyv szövegével foglalkozik, ugyanis így A CÉL ÚTI CÉL metafora metanyelvi szinten is értelmezhetővé válik. Egy írás végső célja eljutni az érvelések hosszú folyamatán át a konklúzióig, a következtetések levonásáig, vagyis A CÉL AZ UTOLSÓ FEJEZET. Lássuk tehát, mi az, amit Johnson a könyvének utolsó fejezetében megfogalmaz!

A CÉLOK ÚTI CÉLOK & A CÉL AZ UTOLSÓ FEJEZET:

The truly radical idea here is not just that the self is a self-in-process, but rather the idea that *the end of our reflective transformation of experience should be "growth itself."* The moral fundamentalist will object that "growth" alone cannot be *the end*, because we can always ask, "Why growth? What is growth good for?" [...] By now, it should be clear that the question "What ultimate purpose does growth serve?" is both question-begging and seriously misleading, insofar as it presupposes the very objectivist metaphysics (in the form of moral absolutism) that we have rejected. ('A valóban radikális elképzelés itt nem csupán az, hogy a [morális] én folyamatosan változik, hanem inkább az, hogy a tapasztalatok reflektív átalakításának célja „maga a növekedés” legyen. Az erkölcsi fundamentalista ezt kifogásolja, mondván, hogy a „növekedés” önmagában nem lehet a cél, hiszen mindig feltehetjük a kérdést, hogy „Mi végre a növekedés? Mire jó a növekedés?” [...] Mostanra világossá kellett válnia, hogy a „Milyen végső célt szolgál a növekedés?” kérdés egyszerre vet fel kérdéseket és súlyosan félrevezető is, amennyiben éppen azt az objektivista metafizikát feltételezi [morális abszolutizmus formájában], amelyet elutasítottunk.) (2014: 198)

Mi tehát a lényeges különbség a két erkölcselmélet célfelfogása között? A Johnson által leírtak a KIINDULÓPONT–ÚTVONAL–ÚTI CÉL képi séma alapján értelmezhetők. Vegyük például a tradicionális elméletek egyik leggyakrabban emlegetett képviselőjét, a keresztény erkölcsszemléletet, amely az üdvözülést, az örök életet tekinti az emberi élet végső céljának. E felfogás szerint ezt az állapotot a becsületes, erkölcsös földi élet jutalmaként lehet csak elérni. A mélyen bennünk gyökerező KIINDULÓPONT–ÚTVONAL–ÚTI CÉL képi séma alapján természetes emberi gondolkodásmódra vall, hogy az ÉLETET az UTAZÁS forrástartomány segítségével úgy képzeljük el, hogy az valahová vezet, és ennek mintájára metaforikusan úgy alkotjuk meg az ÉLET fogalmát, hogy annak van egy jól meghatározható „úti célja”. Ez attól függetlenül is igaz lenne, hogy az úti cél összekapcsolódik-e a transzcendenssel, vagyis Isten személyével, vagy sem.

A KIINDULÓPONT–ÚTVONAL–ÚTI CÉL képi séma minden ember gondolkodásának szerves része, nem csak a keresztényeké, tehát nem lenne természetes, más szóval „naturalizált” felfogás úgy gondolkodni az emberi életről, mint egy úti cél nélküli utazásról. A naturalizált felfogásból az következne – hiszen minden e világon túli lehetőséget kizár, így az örök élet lehetőségét is –, hogy valami e világi keretek közt értelmezhető cél felé tart az életünk. Viszont az életút végét egy tisztán testesült – vagy még inkább testbe zárt – materialista felfogás szerint, amelyről Johnson a könyvében értekezik, csak maga a halál jelentené, amely AZ ÁLLAPOTOK ZÁRT TERÜLETEK metafora alapján egy megváltoztathatatlan állapot, az örök elmúlásé. A halált azonban szintén nem lenne természetes dolog célként kitűzni, hiszen céljaink azért vannak, hogy egyszer elérhessük őket, az örök elmúlás állapotába pedig egy szellemileg egészséges ember nem akarhat kerülni. Ezt a logikai ellentmondást hidalja át Johnson azzal, hogy kiveszi az ÚTI CÉL fogalmát a fókuszából, magát az ÚTVONALAT jelenítve meg célként. Az a tény, hogy mindezt a könyve utolsó fejezetében fejti ki részletesen a szerző, arra utal, hogy eszme-futtatásának ez egy lényeges konklúziója. Johnson ezt a megközelítést olyannyira fontosnak tartja, hogy *erkölcstelennek* nevezi azokat az elméleteket, amelyek felteszik a kérdést arra vonatko-

zóna, hogy mi az út célja, mi végre kell a jót, az erkölcsöt cselekednünk (vö. 7. fejezet, 2014: 163–191). Ironikus módon, mivel mindez Johnson könyvének a végén fogalmazódik meg, arra következtethetünk, hogy Johnson könyvének *célja* annak bemutatása, hogy a dolgok *végző célját* keresni erkölcsstelenség.

5 Johnson kategorizációjának kettős mércéje

A konceptuális metaforák elemzését követően Johnson érvelésének néhány fontos, nem a metaforákon alapuló aspektusára is rá kívánok világítani, a teljesség igénye nélkül.

Az a belső törekvés, hogy az erkölcsi értelemben vett jót meg tudjuk különböztetni a rossztól, klasszikus ismereteink alapján egyedül az emberek sajátja. A filozófusok egy csoportja szerint ennek ellentmondani látszik az ún. tükroneuron-idegsejtek felfedezése, amelyre a makákómajmokon végzett, motoros funkciókat vizsgáló kutatások során derült fény az 1990-es években. A tükroneuronok olyan idegsejtek, amelyek nemcsak akkor aktiválódnak, amikor bizonyos cselekvéseket végrehajtunk, hanem akkor is, amikor megfigyelünk másokat egy cselekvés végrehajtása közben. Ilyenkor a tükroneuronok segítségével az agyunk „tükrözi” a megfigyelt cselekvést, azt az érzetet keltve bennünk, mintha mi magunk cselekednénk. Vagyis például egy majom, amelyik egy másik majmot lát banánért nyúlni, annyira átérzi a másik majom helyzetét, mintha saját maga nyúlna a gyümölcsért. A tükroneuronsejtek, amelyek emberekben és bizonyos állatfajokban is megtalálhatók, felelősek lehetnek az empátiára való képességünkben, ami az erkölcsi személyiségfejlődés egyik fontos tényezője. Johnson ebből arra következtet, hogy a MORÁLIS SZEMÉLYISÉG (*moral personhood*) fogalma nemcsak az emberekre vonatkozatható, hanem a prototípuselmélet (Rosch 1973, 1977) alapján – amely szerint egy kategória a fokozatosság elvén működik, nincsenek éles határvonalai, és vannak tipikus, illetve kevésbé tipikus képviselői – egyes állatfajokra is kiterjeszhető lehet.

Johnson a fokozatosság elvének hiányát mint logikai buktatót kéri számon a klasszikus erkölcsfilozófiai irányzatokon, amelyek – véleménye szerint – az iskolában tanított összes etikakönyvben alapelveként szolgálnak. Ezek szerinte kivétel nélkül a kanti bölcséletet követik, a *racionalitás* képességére vezetve vissza az erkölcsös személyiség fogalmát. Érvelése szerint a keresztény teológia felfogása ugyanezen az alapon működik. Így ír erről: „Bár bizonyos teológiai keretek között a személyiség alapja lehet egy »lélek« birtoklása, arra a kérdésre, hogy honnan tudjuk, kinek van lelke, a válasz általában a racionális képesség valamilyen specifikációjára tér vissza” (2014: 173).⁸ Johnson felhívja a figyelmet, hogy ezek az elméletek egyértelműen *szükséges és elégséges feltételek* alapján határozzák meg azt, hogy milyen az erkölcsös ember,⁹ ha azonban a *prototípuselmélet* felől közelítjük meg a kérdést, leránthatjuk a leplet a hibás előfeltevésről. Az az egyén ugyanis, akiben az összes feltétel teljesül, amely az egyén racionális képességeire vonatkozik, kategóriájának prototípusát valósítaná meg, a többiek viszont, akik

⁸ Johnson kérdésfeltevésében a kognitív kapacitásra történik utalás (*honnan tudjuk?*), ami nagymértékben befolyásolhatja a válasz megfogalmazását.

⁹ Ezek a feltételek a következők:

- (1) egy felnőtt 'emberállat' ("an adult *human animal*" [2014: 175]),
- (2) aki sikeresen végighaladt az emberi kognitív és érzelmi fejlődés normális folyamatán,
- (3) ezáltal elsajátítva a kognitív és konatív képességeket (így például az célok kitűzésére, az eszközök megvitatására, az elvont érvelésre, a testi cselekedetek gátlására irányuló képességet), és
- (4) jelenleg képes mindezen képességek gyakorlására.

esetében az egyik vagy néhány feltétel nem teljesülne, kevésbé számítanának morális emberi lénynek. Ide tartoznának például az újszülöttek, a csecsemők, a gyerekek, azok az időszedő személyek, akik elveszítették ezen képességeik némelyikét, illetve azok a fogyatékkal élő egyének, akik fejlődési rendellenességük miatt nem lehetnek az összes kognitív képességre vonatkozó feltétel birtokában. Johnson tehát úgy véli, hogy a *morális személyiség* kategóriája mindenképp prototípusalapú, a kérdés csak az, hogy mik azok a feltételek, amelyek teljesülése vagy hiánya ennek a kategóriának központi vagy periférikus tagjává tesz egy-egy emberi lényt.

Ha azonban minden fogalmunk a prototipikalitás elve alapján épül fel, felvetődik a kérdés, hogy miért lehetséges mégis a klasszikus erkölcselméleteket, legyenek azok filozófiai vagy teológiai alapúak, a *morális fundamentalizmus* leegyszerűsítő bélyegével ellátva egyetlen szűkös rekeszbe szorítani, és ezt a „kategóriát” egy teljesen homogén, fokozatoságot kizáró, szükséges és elégséges feltételek alapján működő halmazként kezelni. Feltehetően azért, mert egy jól körülhatárolható, homogénként bemutatott elmélet fogalmával sokkal könnyebb vitába szállni, mint akár sok egyedi elmélettel, akár egy prototípusalapúan megközelített heterogén kategóriával. Az így görbe tükörben láttatott elméletek a szerző céljainak megfelelő módon torzulnak, ami egyrészt jó kiindulópontot ad a meggyőzési technikák alkalmazásához, másrészt azonban felveti a szerző hitelességének morális dilemmáját is. Vajon mennyire hiteles egy szerző, ha kettős mércével mér, ha bizonyos fogalmakat más kritériumok alapján mutat be, mint másokat, annak függvényében, hogy érvelése mit kíván meg?

A kategorizáció kettős mércéje más lényeges fogalmak leírásában is szerepet játszik a könyvben. Ilyen például a „természetesség” vagy „naturalizáltság” fogalma. Az ezzel kapcsolatos probléma könnyen érthetővé válik, ha megismerjük a könyv fő szillogizmusát. Egy szillogizmusnak két premisszája (P) van, amelyek alapján levezethető a következtetés (K). Johnson érvelésében ez a következőképpen fogalmazódik meg:

(P1) Azok az erkölcselméletek, amelyek nem természetes emberi tapasztalatainkon alapulnak, hamisak és erkölcstelenek.

(P2) A vallásos erkölcselméletek nem természetes emberi tapasztalatainkon alapulnak.

(K) A vallásos elméletek hamisak és erkölcstelenek.

A következtetés logikája kristálytiszt, a kérdés csak az, hogy vajon mit jelent pontosan a „természetes emberi tapasztalat”, vagy más kifejezéssel, az „emberi természet” fogalma a premisszában? Johnson ezt a fogalmat sokszor körüljárja a könyvben. Az egyik, talán legteljesebb definíciója így hangzik:

Both culture and morality stem ultimately from “human nature” as it has been shaped by natural and cultural selection in interaction with the physical, biological and social environments that humans have experienced in evolutionary and historical time and that are experienced in the lifetime of each individual. (‘A kultúra és a moralitás egyaránt az „emberi természetből” ered, amelyet a természetes és kulturális szelekció alakított az emberi evolúciós és történelmi időben, valamint az egyes emberek életében tapasztalt fizikai, biológiai és társadalmi környezettel való kölcsönhatásban.’) (2014: 132)

Itt tehát arról van szó, hogy a „természetes” jelző nem kizárólag a biológiailag és fizikálisan determinált adottságokra vonatkozik, hanem minden olyan tényezőt is magában foglal, amely a földi világ logikája alapján levezethető, és az egyén gondolkodásmódjára hatással van. Ide tartoznak például a kulturális, szociális, történelmi és evolúciós folyamatok is. Egy tényező azonban kimaradt a felsorolásból, és ez nem más, mint a vallás. Sőt a vallásos szemlélet nem-

Szelid Veronika:
 Vesélyes metaforák.
 Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
 Argumentum 17 (2021), 622-647
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

csak kimarad, hanem megbélyegződik, és erkölctelennek ítéltetik a naturalizált szemlélet perspektívájából. Ez azért különösen elgondolkodtató, mert a vallásosság, amely leegyszerűsítve az emberi élet értelmének kereséséről szól, a történelem legkorábbi szakaszaitól kezdve minden korban szerves része volt a világ – akár egymástól teljesen független – kultúráinak. Logikailag ezért nehéz értelmezni azt, hogy az emberi természetet folyamatosan formáló adottságoknak a Johnson által egyébként nagyon tágra értelmezett listájába (ahová még a természetes biológiai adottságokat felülíró ideológiák is beletartoznak) ez miért nem fér bele. Ez azt a további kérdést is felveti, hogy ha az emberi létből nem fakad természetesen a transzcendens keresése, akkor mivel magyarázható a vallásoknak az emberiség történelmében való állandó, korszakoktól független jelenléte? Amennyiben a vallásos gondolkodás nem a természeti világból vezethető le, akkor logikusan valamilyen, a természetén kívüli valóságból kellene eredtetnünk azt.

Összességében ebből arra következtethetünk, hogy a naturalizált erkölcselmélet felfogása szerint vannak olyan emberi fogalmaink, amelyek nem a naturalizált, testesült világból származnak, ez viszont ellentmondás. Ezek alapján megállapítható, hogy a Johnson által leírt „természetesség”, illetve „naturalizáltság” fogalma, amelyre az itt bemutatott elméletét alapozta, ellentmondásos. Mivel pedig erre a fogalomra hivatkozva veti el a szerző a hagyományos erkölcselméleteket, ezért érvelése és meggyőzősi stratégiái is megkérdőjeleződnek.

6 Következtetések

Tanulmányom az ERKÖLCS és az ERKÖLCELMÉLETEK kognitív nyelvészeti szempontú vizsgálatával, tágabban a metaforák tudományos diskurzusban betöltött meggyőző erejének kutatásával foglalkozik Mark Johnson *Morality for Humans* című könyvének szövege alapján. A szerző által kidolgozott két – a tradicionális és a naturalizált – erkölcsmodellt egy öt keresőszó segítségével összegyűjtött nyelvi anyagban vizsgáltam meg, nagyobb részben a kognitív metafora-elmélet, kisebb részben a prototípuselmélet segítségével.

Az elemzések alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a Johnson által részletesen kifejtett két erkölcselmélet struktúrája és metaforikus felépítése nagyon hasonlít egymáshoz, amennyiben mindegyikben hasonló metaforikus forrástartományok szerepelnek, hasonló típusú megfelelésekkel. Mindegyik erkölcsértelmezés leírásában megjelenik az ÉPÜLET, a TÁRGY, a GÉPEZET, a HATALOM, az ERŐDINAMIKA, az ESEMÉNYSTRUKTÚRA és a JÓLLÉT forrástartománya, ezek mégis teljesen más tartalmú erkölcsmodelleket építenek fel, aminek egyrészt kvalitatív, másrészt kvantitatív okai vannak. Az 1. táblázat ezeket a szemben álló metaforapárokat szemlélteti a főbb megfelelésekkel.

Metaforikus forrástartományok	Főbb metaforikus leképeződések a tradicionális elmélet leírásában	Főbb metaforikus leképeződések a naturalizált elmélet leírásában
ÉPÜLET	AZ ÉPÜLET ALAPJA ISTEN / AZ ABSZOLÚTUM / A TISZTA ÉSZ	AZ ÉPÜLET ALAPJA(I) A JÓLLÉT / A TESTI TAPASZTALATOK / AZ EMPIRIKUS KUTATÁSOK EREDMÉNYEI
TÁRGY	A TRADICIONÁLIS ERKÖLCELMÉLETEK NEM EMBEREKRE SZABOTT/ MEREV TÁRGYAK	A NATURLIZÁLT ERKÖLCELMÉLET EMBEREKRE SZABOTT / RUGALMAS TÁRGY
HATALOM	ISTEN / AZ ABSZOLÚTUM / A TISZTA ÉSZ HATALOM	A JÓLLÉT / TESTESÜLTSG HATALOM

Szelid Veronika:
Veszélyes metaforák.
Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
Argumentum 17 (2021), 622-647
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

GÉPEZET	A TRADICIONÁLIS ERKÖLCSMÉLETEK MŰKÖDÉSRE KÉPTELEN GÉPEZETEK	AZ ERKÖLCSMÉLET JÓL MŰKÖDŐ GÉPEZET
ERŐDINAMIKA	A MORALITÁS ERŐ A GONOSZ KÜLSŐ/BELSŐ ERŐ	A NATURALIZÁLT ELMÉLET ERŐ A TRADICIONÁLIS ELMÉLET KÜLSŐ / BELSŐ GONOSZ ERŐ
ESEMÉNYSTRUKTÚRA: AZ OKOK ERŐK	ISTEN / AZ ABSZOLÚTUM / A TISZTA ÉSZ ERŐ	A JÓLLÉT / TESTESÜLTSG ERŐ
ESEMÉNYSTRUKTÚRA: A VÁLTOZÁS MOZGÁS	A TRADICIONÁLIS ELMÉLETEK ROSSZ FELFOGÁSA LETÉRÉS AZ ÚTRÓL / AKADÁLY / VISSZAFELÉ HALADÁS / ÚTONÁLLÓ / ROSSZ IRÁNYBA VALÓ HALADÁS / SÚLYOS TEHER A JÁRMŰVÖN / ROSSZ IDEGENVEZETŐ	A FEJLŐDÉS HALADÁS A NATURALIZÁLT ELMÉLET FEJLŐDÉSE HALADÁS AZ ÚTON / JÓ IDEGENVEZETŐ
ESEMÉNYSTRUKTÚRA: A CÉLOK ÚTI CÉLOK	ISTEN / AZ ABSZOLÚTUM / A TISZTA ÉSZ ÚTI CÉL	(1) ÚTI CÉL: nincs (2) A NÖVEKEDÉS / FEJLŐDÉS / TESTESÜLTSG ÚTI CÉL
JÓLLÉT	A TRADICIONÁLIS ERKÖLCSFELFOGÁS BETEGSÉG	A NATURALIZÁLT ERKÖLCS JÓLLÉT

1. táblázat. Metaforapárok és fontosabb leképeződéseik a szemben álló erkölcselméletek johnsoni leírásában

Az elméletek strukturálisan nagyon hasonló metaforikus felépítése Johnson meggyőzősi stratégiájának egyik leghatásosabb eleme. A meghaladni kívánt hagyományos elméletek metaforáit a szerző olyan tartalommal töltötte meg, hogy azok ne legyenek vonzóak az olvasó számára. A torzításokkal bemutatott és egy nagyon sematikus, ún. fundamentalista kategóriába sorolt elméletek ellenpontjaként a szerző így könnyedén felállíthatta saját, nagy meggyőző erővel bíró, ún. naturalizált elméletét. Ezzel beigazolódott a tanulmány hipotézise, miszerint Johnson a metaforákat könyvében nagyon tudatosan, a kommunikációs céljának megfelelően használta, rájuk építve érvelését.

Ez a megközelítés a tradicionális erkölcselméleteket merevnek és rugalmatlannak, a naturalizált elméletet pedig a folyamatosan változó világhoz alkalmazkodó, rugalmas szemléletnek láttatja [vö. (b) hipotézis]. A kutatás arra is rávilágít, hogy a metaforáknak nemcsak a jelenléte, hanem a hiánya is meggyőző erővel bírhat [vö. (a) hipotézis]. A tradicionális elméletekből szinte teljesen hiányzó ERŐ metafora, amely Lakoff (1996) munkája alapján a konzervatív erkölcsfelfogás egyik legfőbb forrástartományának tekinthető, épp Johnson posztmodern erkölcselméletében van jelen nagy számban. Metaforikusan szólva, az „ellenfél fegyvertárának eltulajdonítása és annak a háborúban történő bevetése” a szerző érvelési technikájának alapja. Ez a megfigyelés a (c) hipotézis beigazolódását eredményezi. A fentiek alapján elmondható, hogy a metafora perspektivizáló szerepe nagy veszélyt jelent a tudományos elméletek objektivitására.

Fontos kiemelni néhány további okát a johnsoni érvelés meggyőző erejének. Könyve elején a szerző nemcsak két, hanem három egymástól eltérő elméletről számol be: a tradicionális/fundamentalista, a relativista és a naturalizált elméletről. Mivel a relativista elméletet a későbbiekben nem dolgozza ki a szerző, egyértelművé válik, hogy bemutatására a könyv elején azért volt csak szükség, hogy a naturalizált elméletet két másik, „szélsőséges” teóriához képest tudja pozicionálni. Ennek az érvelési módszernek a háttérében A FONTOS CENTRÁLIS, illetve az EGYENSÚLY képi sémára épülő A JÓZAN GONDOLKODÁSMÓD EGYENSÚLY metafora áll.

Érvelési stratégiájához a metaforákon kívül Johnson a különböző szemléletű kategorizációs elméleteket (klasszikus és prototípusalapú kategorizáció) is felhasználja. Miközben azonban a

tradicionális elméleteket a klasszikus, elavult kategorizációs módra alapozó érveléssel vádolja meg, a szerző a saját elméletének bemutatásában alkalmazott, néhány lényeges (mint például a fundamentalista, természetes és naturalizált) kategória leírásában is merev, szükséges és elégséges feltételek mentén kialakított fogalmakat használ, vagyis kettős mércével mér. Ezzel a (d) hipotézis is beigazolódott.

Összességében megállapítható, hogy bár Johnstól sokat tanulhatunk a meggyőzés metaforikus és metaforán túli eszközeinek tekintetében, a könyve szövegének részletes elemzése rávilágít arra, hogy a metaforahasználat és a kategorizációs technikák önkényes alkalmazása miként válhat a manipuláció eszközévé, ami különösen veszélyes és erkölcsileg aggályos, ha a tudomány nyelvéről van szó.

Irodalom

- Bleakley, A. (2017): *Thinking with Metaphors in Medicine: The State of the Art*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315389448>
- Charteris-Black, J. (2004): *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230000612>
- Charteris-Black, J. (2009): Metaphor and political communication. In: Musolff, A. & Zinken, J. (eds.): *Metaphor and Discourse*. London: Palgrave Macmillan, 97–115. https://doi.org/10.1057/9780230594647_7
- Charteris-Black, J. (2011): *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*. 2nd edition. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230319899>
- Chilton, P. (2003): *Analysing Political Discourse*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203561218>
- El Refaie, E. (2001): Metaphors we discriminate by: Naturalized themes in Austrian newspaper articles about asylum seekers. *Journal of Sociolinguistics* 5.3, 352–371. <https://doi.org/10.1111/1467-9481.00154>
- Frezza, G. (2016): Metaphor: The good argument in science communication. *Rivista Italiana di Filosofia del Linguaggio* 2, 21–33. <https://doi.org/10.4396/20161206>
- Gibbs, R. (2006): *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805844>
- Johnson, M. (1981): Introduction: Metaphor in the philosophical tradition. In: Johnson, M. (ed.): *Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 3–47.
- Johnson, M. (1993): *Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Johnson, M. (2014): *Morality for Humans: Ethical Understanding from the Perspective of Cognitive Science*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kövecses, Z. (2005): *A metafora: Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses, Z. & Benczes, R. (2010): *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630597340>

- Lakoff, G. (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-0017.1989.tb00245.x>
- Lakoff, G. (1993): The contemporary theory of metaphor. In: Ortony, A. (ed.): *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 202–251.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.013>
- Lakoff, G. (1996): *Moral Politics*. 1st edition. Chicago, IL: University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226411323.001.0001>
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980): *Metaphors We Live By*. 1st edition. Chicago, IL: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001>
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999): *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York, NY: Basic Books.
- Musolff, A. (2004): *Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1075/jlp.19001.ata>
- Musolff, A. (2012a): Cultural differences in the understanding of the metaphor of the “body politik”. In: Kleinke, S., Kövecses, Z., Musolff, A. & Szelid, V. (eds.): *Cognition and Culture: The Role of Metaphor and Metonymy*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 145–153.
http://www.eltereader.hu/media/2013/04/06_Kovecses_opt.pdf
- Musolff, A. (2012b): The study of metaphor as part of critical discourse analysis. *Critical Discourse Studies* 9.3, 301–310. <https://doi.org/10.1080/17405904.2012.688300>
- Nerlich, B. (2009): Breakthroughs and disasters: The (ethical) use of future-oriented metaphors in science communication. In: Nerlich, B., Elliott, R. & Larson, B. (eds.): *Communicating Biological Sciences: Ethical and Metaphorical Dimensions*. London: Routledge, 201–218.
<https://doi.org/10.4324/9781315572888>
- Nerlich, B., Elliott, R. & Larson, B. (eds.) (2009): *Communicating Biological Sciences: Ethical and Metaphorical Dimensions*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315572888>
- Polzenhagen, F. (2012): Some notes on the role of metaphors in scientific theorising and discourse: Examples from the language science. In: Kleinke, S., Kövecses, Z., Musolff, A. & Szelid, V. (eds.): *Cognition and Culture: The Role of Metaphor and Metonymy*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 113–132.
- Pragglejaz Group (2007): MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol* 22.1, 1–39. <https://doi.org/10.1080/10926480709336752>
- Rosch, E. (1973): Natural categories. *Cognitive Psychology* 4.3, 328–350.
[http://dx.doi.org/10.1016/0010-0285\(73\)90017-0](http://dx.doi.org/10.1016/0010-0285(73)90017-0)
- Rosch, E. (1977): Human categorization. In: Warren, N. (ed.): *Advances in Cross-Cultural Psychology. Volume 1*. London: Academic Press.
- Talmy, L. (1988): Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science*. 12, 49–100.
- Thibodeau, P. H. & Boroditsky, L. (2011): Metaphors we think with: The role of metaphor in reasoning. *PLoS ONE* 6(2): e16782. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0016782>
- Wittgenstein, L. (1953): *Philosophical Investigations*. Translated by G. E. M. Anscombe. Oxford: Blackwell. <https://doi.org/10.1093/bjps/IV.15.258>
- Zinken, J. (2003): Ideological imagination: Intertextual and correlational metaphors in political discourse. *Discourse & Society* 14.4, 507–523.
<http://dx.doi.org/10.1177/0957926503014004005>

Szelid Veronika:
Veszélyes metaforák.
Johnson erkölcselméletének kognitív nyelvészeti dekonstrukciója
Argumentum 17 (2021), 622-647
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/32

Zinken, J., Hellsten, I. & Nerlich, B. (2008): Discourse metaphors. In: Frank, R. M., Dirven, R., Ziemke, T. & Bernárdez, E. (eds.): *Body, Language and Mind. Volume 2: Sociocultural Situatedness*. Berlin: Mouton de Gruyter, 363–385. <https://doi.org/10.1515/9783110199116>

Dr. Jávor-Szelid Veronika
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Amerikanisztika Tanszék
H-1088 Budapest, Rákóczi út 5.
javor-szelid.veronika.petra@btk.elte.hu